

1. Ambities van erfprins Willem Frederik

Na een tamelijk treurig verblijf in diverse Duitse landen, uit de gratie van Napoleon en door de Britten niet erg vertrouwd, was erfprins Willem Frederik in april 1813 naar Engeland getogen. Hij wilde daar bezien wat zijn kansen waren, mocht Holland zijn zelfstandigheid herkrijgen na de te verwachten nederlaag van Napoleon. Van veel was hij met reden onzeker: zou hij zijn aspiraties weer in het stadhouderschap te worden teruggebracht moeten handhaven, of zou hij op de soevereiniteit als vorst moeten koersen? Wilden de Hollanders hem in het algemeen eigenlijk wel terugzien? Of herinnerden zij zich nog de Britse nederlagen bij Castricum in 1799 en in Zeeland in 1809, die niet bevorderlijk waren geweest voor de goede naam van de Britten maar evenmin van Oranje?

Waren de Engelsen trouwens bereid Willem Frederik weer te ‘promoten’ als mogelijke vorst in de Nederlanden? In 1802 had hij immers de kant gekozen van Napoleon door zich het bestuur in het prinsbisdom Fulda te laten toekennen. Hij mocht dan wel in ongenade zijn gevallen in 1806 en Fulda zijn kwijtgeraakt, maar dat had hem niet belet om in het gevecht te willen blijven komen van Napoleon. Eerst in latere jaren had hij weer de kant gekozen van Napoleons tegenstanders, voorop de Britten. Moest hij er geen rekening mee houden dat die meer sympathie zouden hebben voor Willems zoon, die hij in 1809 voor verdere studie en militaire oefening naar Engeland had gestuurd en die daar redelijk in de smaak was gevallen: beetje roekeloze maar wel flinke officier en bovendien een charmant heerschap? Vooral dat laatste kon van de nurkse vader Willem Frederik niet worden gezegd.

En, als hij al de soevereiniteit over de Nederlanden zou verkrijgen – liefst het koningschap – over welke Nederlanden dan wel, zo vroeg hij zich af. Zou het slechts gaan om het territoire van het Koninkrijk Holland (waarschijnlijk weer met Brabant en Zeeland erbij), of zou het gaan om al de oude zeventien provincies van de Nederlanden? Of was het denkbaar – Willem Frederiks eigenlijke aspiratie – om behalve Holland en de zuidelijke Nederlanden ook delen van het Rijnland in bezit te krijgen, zodat de aansluiting kon worden gemaakt met de Nassause erfgoederen? Zouden die Nederlanden een hechte centraal geleide staat moeten worden, wat zij nu ten dele al waren of juist niet? Ten slotte, wat moest er gebeuren met de door de Britten ‘overgenomen’ koloniën: konden die weer in Hollandse hand worden teruggebracht?

Allemaal vragen, tegelijk ambities, waarmee de erfprins niet te koop kon lopen en waar hij het met zichzelf nog niet in alle opzichten over eens was.

Van de totale onzekerheid van Willem Frederik in april 1813 voerde een kort en krachtig proces van politieke transformatie naar de situatie van juni 1814, amper een jaar later: met uitzicht op het koningschap in een centraal geleide eenheidsstaat; die zich zou uitstrekken over het gebied van de noordelijke en zuidelijke Nederlanden, zij het ook niet meer dan dat; waarin de koloniën weer grotendeels waren teruggekeerd onder Nederlandse macht. Het nieuwe begin in 1814 was bepaald niet slecht voor iemand die een jaar daarvoor nog nergens zeker van kon zijn.

Voorzichtig was Willem Frederik begonnen contacten te leggen met de Britse minister van Buitenlandse zaken, H.R. Castlereagh, die weliswaar het achterste van zijn tong niet liet zien maar die het wel wijs vond contact met de erfprins te bewaren. De Britten dachten immers voor de tijd na Napoleon aan een stevige bufferstaat tussen het Rijngebied en Frankrijk. Het lag voor de hand de leiding daarvan toe te vertrouwen aan het Huis van Oranje. Daarvoor hadden zij de instemming nodig van de keizer in Wenen, die van zijn Oostenrijkse Nederlanden zou moeten afzien. En of de bufferstaat nog groter moest worden dan het gebied van de Nederlanden was afhankelijk van de Pruisische aspiraties, daargelaten dat Castlereagh aan zulke uitbreiding niet zo'n behoefte had. Alles hing trouwens af van de vraag of keizer Napoleon definitief kon worden verslagen. Daar was Castlereagh zelf wel op uit, maar dat gold niet voor iedereen. Willem kreeg Lord Clancarty, loyaal medewerker van de minister, mee als adviseur en vanaf november 1813 als ambassadeur in het weer onafhankelijk geworden Holland.

In die nog onzekere omstandigheden vertrok Willem Frederik naar Scheveningen. Geruststellend was alvast dat het daar ingestelde 'Algemeen Bestuur' hem graag weer terugzag in Holland en dat dit hem gaarne de soevereiniteit opdroeg en niet het oude stadhouderschap. Hoewel ook Van Hogendorp dacht aan het koningschap, hield hij het tot nader order bij de prinselijke soevereiniteit. Hij realiseerde zich dat '*son titre est une affaire de convention entre les puissances*'. Willem Frederik zelf twijfelde, ook al omdat hij meende dat het ene – het koningschap – verbonden diende te zijn met het ander – vereniging van Noord en Zuid, zo niet meer – omdat anders de titel voor de omvang van het rijk wel erg pretentief zou zijn. Castlereagh vond overigens dat de Nederlanders maar zelf moesten besluiten over de titel.

De terugkeer naar Nederland werd vervolgens in meer dan een opzicht een geruststelling. Het vaderland sprak immers geen voorkeur uit voor zijn zoon maar voor hem. Het wilde bovendien, blijkens de proclamatie van Kemper, geen Willem VI maar een Willem I: een soeverein vorst ingekaderd in een moderne constitutie. Onduidelijk was nog wel, of de nieuwe Willem I zou moeten regeren 'te midden' van de Raad van State en dus op collegiale

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
40
41
42

186 basis, dan wel of hij zijn bestuurlijke vleugels kon uitslaan ‘na’ raadpleging van zijn staatsraden. Spoedig zou blijken dat het laatste het geval was. De adviezen van bonapartisten als Van Maanen wonnen het van oude orangisten als Gijsbert Karel van Hogendorp.

Enmaal aanvaard als soeverein vorst, moest Willem I drie dingen tot stand zien te brengen: er moest een groot aantal besluiten worden genomen over ofwel verwijdering of handhaving van eerdere Franse voorschriften; voorts moest een nieuwe Grondwet tot stand worden gebracht. Vooral, er moest worden gewerkt aan de uitbreiding van het Hollandse koninkrijkje van Lodewijk Napoleon, zeker omdat het Willem I al snel duidelijk werd dat de Oostenrijkse keizer inderdaad meer in Italiaans gebied was geïnteresseerd dan in blijvend bezit van de Zuid-Nederlandse gebieden.

Zijn vertegenwoordigers in het diplomatieke verkeer droeg Willem I op in voorkomende gevallen passief te blijven ten aanzien van de koninklijke titel maar wel toe te happen als de kans werd gegund. Vraag was intussen wie het voorlopige bestuur over de zuidelijke provincies moest voeren, zolang er nog geen vredesverdrag was. Door nogal klunzig optreden van een Hollandse vertegenwoordiger in Brussel, Hugo van Zuylen, vergooide Willem I ongewild zijn kansen op onmiddellijke ‘in bezit name’. De Belgische adel die niet naar Holland wilde, werd wakker uit zijn Napoleontische winterslaap en ook de kerkelijke autoriteiten raakten alert. De Britten vonden het onder de gegeven omstandigheden beter nog even een Oostenrijkse gouverneur te laten optreden.

Ook Napoleon, wel op de terugtocht maar nog niet verslagen, had wensen die niet gunstig waren voor Willem I, maar daar luisterden de grote mogendheden vanaf 1 maart 1814 niet meer naar. De ‘Quadruple Alliantie’ (Oostenrijk, Pruisen, Rusland en Engeland) wenste Napoleon volledig terug te drijven naar Parijs en zijn capitulatie af te dwingen. Intussen werden zij het eens over een nog onduidelijk ‘*agrandissement*’ van het Nederlandse vorstendom. Tot schrik van Willem leek het Castlereagh verstandig als hij met de Belgen overleg ging voeren over aard en omvang van het nieuwe rijk. Willem voelde daar niets voor. Met zijn algemeen secretaris van staat Anton Reinhard Falck, die hij had leren kennen als een flexibele maar ook uiterst schrandere politicus, trok hij na de verovering van Parijs (1 april) naar die stad om zijn belangen te bepleiten bij de verdragsluitende partijen aldaar. Voor de bepaling van de nieuwe grenzen van het rijk kwam hij te laat. Aan meer dan het gebied van de oude Republiek en de Oostenrijkse Nederlanden viel voorlopig niet te denken.

Het bleek echter nog niet te laat om te onderhandelen, zonder betrokken-

heid van de Belgen, over de voorwaarden waaronder de vereniging van beide gebieden zou plaatsvinden. Die onderhandelingen leverden een glansrol op voor Falck, die de mogendheden een ontwerpprotocol aan de hand deed van acht artikelen. Zij werden geacht dit te aanvaarden en toe te voegen aan het vredesverdrag, waardoor de Belgen voor voldongen feiten zouden worden geplaatst. Zo werd de vereniging van noord en zuid, valselijk ‘hereniging’ genoemd, ten naaste bij een annexatie.

Het begon al meteen bij art. 1: *‘Cette réunion devra être intime et complète de façon que les deux pays ne forment qu’un seul et même état, régi par la constitution déjà établie en Hollande et qui sera modifiée d’un commun accord, d’après les nouvelles circonstances.’* Duidelijke taal: een centraal geleide staat door middel van volledige samensmelting van noord en zuid en geleid door de al in het noorden aanvaarde Grondwet, op basis van overleg aan te passen aan de gewijzigde omstandigheden.

Aan die constitutie, zo zei het protocol voorts, mag niets worden gewijzigd voor zover het gaat om de vrijheid van godsdienst en gelijke toegang van alle burgers, ongeacht levensbeschouwing, tot publieke ambten. De RK Kerk in het zuiden was alvast maar gewaarschuwd. Het derde artikel bepaalde dat de Belgische gewesten ‘naar behoren’ zouden worden gerepresenteerd in het nieuwe rijk en dat de parlementaire vergaderingen afwisselend in noord en zuid zouden plaatsvinden. Aldus volledig verenigd, zouden alle burgers op gelijke grondslag van de voordelen van de vrije handel profiteren; de Belgische provincies zouden aanstonds toegang krijgen tot de internationale handel alsmede het verkeer met de koloniën. Lasten en schulden zouden over het gehele gebied worden uitgesmeerd; de kosten van waterkeringen zouden, voor zover rampen vroegen om nationale bijstand, naar evenredigheid over het hele gebied worden verdeeld. Hetzelfde gold voor de kosten van de defensie en de versterking van de vestingen aan de grenzen van het rijk.

Het aldus geformuleerde protocol bij het Verdrag van Parijs, een voorlopige overeenkomst ‘op weg naar’ het Congres van Wenen, werd door de grote mogendheden inderdaad aanvaard tijdens een conferentie in Londen op 21 juni 1814. Willem Frederik zou daar normaal gesproken bij zijn geweest, maar die bleef maar liever thuis. Juist een kleine week daarvoor was de aangekondigde verlovings van zijn zoon Willem met prinses Charlotte immers afgeblazen. Charlotte zag er te veel tegenop om een groot deel van het jaar in Den Haag te moeten verblijven. Twee jaar later zou zij de echtgenote worden van Leopold van Saksen Coburg. Dat had hem de prins-gemaal kunnen maken van de Engelse koningin, als Charlotte niet in 1817 in het kraambed was gestorven. Leopolds neef Albert, gehuwd met Victoria werd vervolgens de prins-gemaal. Hij zelf zou in 1831 door de Belgen worden aanvaard als

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
40
41
42

188 hun eerste koning. Voor Willem en zijn Huis een nogal gênante vertoning, die de Britten echter des te coöperatiever maakte, als het erom ging Oranje aan een rijk van enige omvang te helpen en niet te veel te zeuren over de wel heel hechte vereniging van noord en zuid.

Niet iedereen was even enthousiast over de volledige vereniging en het afzien van elke keuze voor een vorm van administratieve scheiding of personele unie. De Britse premier, Lord Liverpool, was daar wel voor en ook Willem Frederik zelf was niet helemaal zeker van zijn zaak. Centralistische politici uit de napoleontische tijd, zoals Röell en van Maanen zagen niets in fusie; het maakte effectief bestuur en organisatie van samenhang alleen maar moeilijker, vonden zij. Van Hogendorp, die meer dacht in termen van ruime decentralisatie, was er wel voor. Falck kende geen twijfel: alleen al om militaire redenen vond hij volledige fusie noodzakelijk. Werden rijken trouwens niet gevormd en hervormd in die jaren met voorbijgaan van verschillen in taal en religie, ook al werden er tegelijk personele unies gevormd als die van Zweden met Noorwegen? Falck vond externe veiligheid belangrijker dan interne samenhang.

Willem bleef ontevreden over het feit dat hem niet meer grondgebied was verzekerd dan het protocol had weten vast te leggen en dat de rest maar moest wachten op het Weense Congres. Waarschijnlijk voelde hij wel aan dat daar geen nieuw succes wachtte. Castlereagh werd er nogal narrig van. Hij hield Willem daarom voor dat de Britten de teruggave van de koloniën – in eigen parlement al ingewikkeld genoeg – dan ook maar onderdeel moesten maken van de te bespreken materie in Wenen. Toen bond Willem ijlings in. Half augustus werd men het in Londen eens over teruggave van alle bezittingen, zoals bekend, minus Kaap de Goede Hoop en Ceylon, aan de Hollanders. Voor de niet teruggegeven gebieden werd Willem financieel gecompenseerd, wat hem de mogelijkheid gaf de defensie in het zuiden te versterken.

De ironie van de zaak is overigens geweest dat uitgerekend de tegenstander van fusie, Röell, toen de zaken materieel rond waren, door de Soevereine Vorst werd belast met het ministerschap van Binnenlandse Zaken, dat de vereniging wettelijk en bestuurlijk moest regelen. Het zuiden werd immers vanaf 21 juni alsnog in beheer toevertrouwd aan Willem I, die vervolgens Van der Capellen, oud-minister onder koning Lodewijk, naar Brussel zond als gouverneur. Dit, nadat Falck een proclamatie had vervaardigd en gepubliceerd, waarin hij de overname door de Hollandse vorst soepeltjes kenschetste als '*agrandissement de la Belgique*'. Voorts zag hij kans het protocol aan de Belgen voor te houden als hoger beleid van de grote mogendheden, die het onderling nu eenmaal zo hadden bepaald.